

УДК 334.73:631.1

С.П. Попова, асист.

Кіровоградський національний технічний університет

Розвиток кооперації фермерських господарств

У статті висвітлено основні засади сутності кооперації фермерських господарств, проаналізовано закордонний досвід функціонування сільськогосподарських кооперативів, визначено перспективи подальшого розвитку фермерської кооперації в сучасних умовах.

кооперація, фермерські господарства, принципи сільськогосподарської кооперації, групи кооперативів, збут, постачання, технічне забезпечення, світовий досвід фермерського кооперування

Однією з ефективних форм господарювання на селі, важливим засобом вирішення продовольчих, економічних і соціальних проблем суспільства і сільських

© С.П.Попова, 2012

територій зокрема є фермерські господарства. Проте, одноосібне ведення сільськогосподарського виробництва, за незначним винятком, не забезпечує високої його ефективності, тому виникає потреба об'єднати зусилля для продуктивної діяльності, тобто скооперуватися. Сільськогосподарське фермерське кооперування виконує досить важливу економічну функцію, об'єднуючи товаровиробників в напрямі підвищення ефективності використання належного їм ресурсного потенціалу.

На сучасному етапі багато методологічних і методичних питань, що визначають організаційно-економічні основи кооперації фермерських господарств як на макро-, так і на мікрорівнях, недостатньо відпрацьовані і це зумовлює необхідність наукових досліджень, спрямованих на формування і розвиток кооперації фермерських господарств, їх ефективне функціонування, що забезпечить вихід агропромислового комплексу країни з тривалої кризи.

Основу в дослідженні кооперації взагалі та фермерських господарств зокрема заклали в своїх працях видатні економісти О. Чайнов і М. Туган-Барановський. Вони мали свій підхід щодо класифікації видів кооперативів, різне бачення їх ролі в аграрному секторі, але були впевнені в ефективності мотиваційного механізму трудової діяльності селян у таких агроформуваннях [7, 9].

В останні роки до наукової розробки проблем функціонування і розвитку фермерської кооперації в умовах реформування аграрного сектора економіки України значний внесок зробили такі провідні українські вчені: Ф. Горбонос, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мельник, В. Месель-Веселяк, Л. Молдаван, П. Саблук, І. Томич, І. Червен, В. Юрчишин та інші. Проте, багато теоретичних і практичних питань, які визначають розвиток напрямку в цілому і кооперації фермерських господарств зокрема недостатньо розкриті і вивчені.

Метою статті є дослідження засад фермерської кооперації, оцінка світового досвіду функціонування кооперативних агроформувань та його застосування до реалій сільського господарства України, визначення перспективності їх розвитку.

За К. Марксом, кооперацією є така форма праці, „...при якій багато людей планомірно і спільно беруть участь в одному і тому самому процесі виробництва або в різних, але зв'язаних між собою процесах виробництва”.

За визначенням М. Туган-Барановського, "кооператив - це таке господарське підприємство декількох осіб, котрі з доброї волі з'єдналися, яке має своєю метою не отримання найбільшого прибутку на затрачений капітал, а, навпаки, збільшення через спільне господарювання трудового доходу своїх членів або зменшення їх видатків" [8].

О. Чаянов у свій час писав, що велике і особливо велике трудове господарство має переваги порівняно з дрібним трудовим. І можна сміливо говорити, що з часом дрібні трудові господарства почнуть самі по собі об'єднуватися у великі кооперативні, тому що це вигідніше самим господарям [10].

Виходячи із ленінського поняття кооперації, радянські економісти-аграрники трактували її як повне усупільнення виробництва, а кооперування сільського господарства як усупільнення праці селян. Оцінюючи теоретичні дослідження сучасних економістів-аграрників і зводячи воедино всі характеристики в одне визначення стосовно деяких умов сільськогосподарського виробництва, кооперацію слід розглядати як процес добровільного об'єднання селян, сільськогосподарських підприємств, що мають спільні економічні інтереси і погоджуються співпрацювати для реалізації цих інтересів [4].

Необхідність розвитку міжфермерської кооперації пояснюється двома причинами. Перша - кооперація, як один з основних факторів підвищення рівня економіки фермерських господарств забезпечує більш раціональне використання матеріальних, фінансових засобів, знижує потребу в них. Друга - кооперація є інструментом включення фермерів у ринкові відносини і сприяє створенню в АПК конкурентноздатного сектора. Як показує практика, при кооперуванні фермерами засобів і ресурсів, досягнуті показники в господарській діяльності малих сільськогосподарських формувань помітно вищі.

Основне призначення фермерських кооперативів – надання послуг його членам. Вони централізовано виконують такі функції:

- постачання засобів виробництва (мінеральних добрив, засобів захисту рослин, насіння, пального, кормів, запасних частин, сільськогосподарської техніки і обладнання тощо);
- переробка сільськогосподарської (м'яса, молока, птиці, зерна, цукрових буряків, овочів, фруктів) і несільськогосподарської продукції (глини, дерева та ін.);
- підготовка до реалізації та реалізація продукції (зберігання, пакування, маркування, рекламування, оптова і роздрібна реалізація, маркетингове обслуговування);
- фінансування і кредитування фермерських господарств;
- придбання і спільне використання складної і дорогої техніки;
- професійного, правового, фінансово-економічного консультування та інформаційного забезпечення.

Кооперативи надають послуги своїм членам по собівартості, розподіл їх постійних витрат на більші обсяги виробленої продукції значно здешевлюють її собівартість. Крім того, кооперативи дають змогу фермерам отримувати прибуток не тільки від виробництва, а і з подальших стадій руху виробленої ними продукції (зберігання, переробки, транспортування, оптової торгівлі, роздрібною торгівлі).

Основними фундаментальними принципами на базі яких може розвиватися сільськогосподарська кооперація, можна назвати наступні:

- єдність і злагода, поєднання індивідуальних і колективних зусиль та взаємодопомога в реалізації спільної мети і стратегічних цілей;
- економічний ефект, тобто одержання певного зиску і матеріальної вигоди на основі кооперації, без якої їх одержання неможливе;
- повна демократія, що в контексті розвитку кооперації означає особливий і своєрідний порядок відпрацювання, прийняття і виконання управлінських рішень;
- справедливість, яка знаходить своє відображення у системі розподілу продукції і доходів відповідно до участі в діяльності свого кооперативу і вкладеного капіталу;
- свободу, тобто виключно добровільний характер участі у кооперації, незалежність і забезпечення права вибору для її учасників;
- відповідальність, яка полягає в тому, що кожний учасник кооперативу бере на себе відповідні зобов'язання і відповідальність за результати господарської і комерційної

діяльності;

- освіта, високий професіоналізм, турбота кооперативної організації про високий рівень кваліфікації компетентності та інформованості кожного члена кооперативу.

Залежно від форми та ступеня спеціалізації, виробничо-господарської діяльності і послуг кооперативи можуть розподілятися на декілька груп:

Виробничі кооперативи, які здійснюють господарську діяльність на засадах підприємництва і з метою отримання доходу.

Обслуговуючі кооперативи або сервісні, які спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського виробництва. Залежно від виду їх діяльності вони поділяються на збутові, постачальницькі, сервісні, кредитні, переробні та інші.

Збутові сільськогосподарські кооперативи, які створюються з метою збуту сільськогосподарської продукції і реалізації її на ринку. Вони здійснюють заготівлю, зберігання, переробку і збут продукції.

Кредитні кооперативи (спілки) створюються на добровільних засадах з метою концентрації вільних коштів окремих товаровиробників сільськогосподарської продукції і надання кредитів членам кооперативу (спілки).

Кооперативи-постачальники створюються з метою об'єднання зусиль сільськогосподарських товаровиробників в забезпеченні матеріально-технічних потреб для ведення сільськогосподарських робіт. Їх головна мета - надавати послуги виробникам сільгосппродукції і задовольняти їх потреби в матеріально-технічних засобах.

Маркетингові кооперативи створюють сільськогосподарські товаровиробники з метою завоювання товарних ринків на основі їх вивчення і розробки маркетингової стратегії.

Сервісні кооперативи спеціалізуються на наданні різноманітних послуг сільськогосподарським виробникам. Асортимент послуг визначається установчими документами і може включати послуги зі збереження, транспортування, сушіння тощо.

Кооперативи наукового обслуговування формуються при науково дослідних і навчальних установах аграрного профілю з метою надання послуг товаровиробникам сільськогосподарської продукції у виборі найбільш ефективних технологій стосовно конкретних умов господарювання; впровадження нових форм ведення сільськогосподарських робіт; навчання фермерів та інших товаровиробників основ агротехніки тощо.

Також можуть формуватися багатофункціональні кооперативи, які повинні надавати різні послуги сільськогосподарським підприємствам і господарствам.

Використання світового досвіду фермерської кооперації і створення широкої мережі кооперативних формувань для українських фермерів, можуть значно полегшити процес становлення фермерства у нашій державі.

Найчисленнішою в ЄС є група кооперативів, що займаються заготівлею, переробкою і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції. Ці види діяльності характерні, наприклад, для кооперативів молочної і м'ясної спеціалізації, зі збуту яєць і птиці, з реалізації насіння сільськогосподарських культур та ін. Нині дуже мало збутових кооперативів, що продають сільгосппродукцію у вигляді сировини: майже повсюдно вона піддається певній обробці, пакуванню тощо.

У багатьох розвинутих країнах кооперативи здійснюють переробку майже всього товарного молока. Так, у Данії ця частка становить 90%, стільки ж відсотків масла і сиру кооперативи постачають на експорт. У країнах Скандинавії і Фінляндії вони беруть найбільшу участь у переробці м'яса та молока: на них припадає 80% реалізації цієї продукції. У Нідерландах, що вважаються у Європі «законодавцями» обслуговуючої кооперації, кооперативи реалізують понад 80% товарного молока, майже всі овочі, 95% фруктів і 90% вовни [2].

Хоч у Франції і ФРН фермерські господарства не повністю охоплені

кооперативами, але ними реалізується на внутрішньому і зовнішньому ринках половина продукції аграрного сектора. Французькі кооперативи виробляють і збувають на міжнародному ринку до 70% вина, висока їх участь і у випуску спирту та оливкової олії.

Кооперативи з переробки сільськогосподарської сировини досягають глибокої переробки сировини на основі безвідходних технологій. Наприклад, у Данії крім великих м'ясокомбінатів кооператорам належать і невеликі підприємства з переробки відходів цих комбінатів (крові, вовни, нутрошів і кісток). На таких підприємствах виробляють і цінну сировину для фармацевтичної промисловості (наприклад, екстракт гормонів з підшлункової та інших залоз). Ефективність і високу рентабельність цих допоміжних підприємств у Данії засвідчує те, що вартість виробленої ними продукції становить близько 20% сумарної вартості продукції всіх м'ясокомбінатів.

Переробні кооперативи Франції дають 40-45% загального обсягу продукції харчової промисловості. Значна частка кооперативного сектора у виробництві харчової продукції забезпечує створення сприятливого конкурентного середовища, спонукає приватні переробні підприємства до покращення економічних відносин з фермерами. Через кооперативи зі спільного використання техніки (CUMA) фермерські господарства одержали доступ до високопродуктивних машин та можливості зменшувати індивідуальні витрати на закупівлю технічних засобів, залучати до виконання робіт професійних механізаторів і навіть вирішувати проблему почергових відпусток для членів фермерських господарств. Сьогодні в країні членами і клієнтами CUMA є близько 38% фермерів. У них зосереджена третина парку зерно- і кормозбиральних комбайнів, п'ята частина розкидачів добрив, трактори підвищеної потужності, обприскувачі, спеціалізоване обладнання для ремонтних робіт, меліоративна й інша спеціалізована техніка. Машини і обладнання, що знаходяться в кооперативах, є колективною і частково приватною власністю їх членів. Їх використання відбувається за чітко складеними графіками відповідно до замовлення фермерів.

До другої великої групи входять кооперативні товариства, головною функцією яких є оптова закупівля засобів виробництва з наступним постачанням їх у господарства своїх членів. В окремих випадках ці кооперативи займаються і реалізацією окремих видів сільгосппродукції. Ця група надає надзвичайно вагомую допомогу своїм членам у виробничо-технічному забезпеченні. Зокрема, у Швеції і Фінляндії вона постачає фермерам близько 60% засобів виробництва. У Франції та ФРН такі кооперативи постачають близько 50% добрив та кормів, а у Франції через них надходить майже 2/3 насіння зернових культур. У ФРН на кооперативи фермерів припадає 36% продажу сільськогосподарської техніки та обладнання і 44% пального.

Як і в країнах Євросоюзу, канадські сільськогосподарські кооперативи також відіграють ключову роль у аграрному секторі економіки, зокрема у постачанні виробничих ресурсів для фермерів, переробці та збуті зерна й олійних культур, молочної продукції, м'яса, фруктів, овочів, а також меду та продукції з кленового сиропу.

Найпотужнішою групою кооперативів за обсягами продажу в Канаді є сільськогосподарські збутові кооперативи, які можна скоріш назвати переробно-збутовими кооперативами. Це є здебільшого сучасні підприємства, які використовують найновіші технології для переробки і додавання вартості сільськогосподарській продукції. Досить часто такі кооперативи також постачають своїм членам засоби виробництва. 42% молока, виробленого в Канаді, переробляється та продається через кооперативи. Три з п'яти найбільших компаній з переробки м'яса птиці є кооперативами; понад 50% продажу яєць і птиці, вироблених фермерами, проходять через кооперативи.

У Канаді виручка 291 збутових кооперативів становить 9,3 млрд канадських доларів на рік. Найбільша частина у загальному продажу припадає на кілька великих кооперативів, у т. ч. Agropur та Gay Lea Foods (переробка молочної продукції), Exceldor (забій та переробка птиці) та La Coop federe (переробка м'яса та птиці). Дохід останнього, за підсумками 2010 року, склав майже 4 млрд канадських доларів, і він посів 90-те місце в

рейтингу найбільших компаній в Канаді за обсягами продажу. 235 постачальницьких кооперативів генерують річний дохід в розмірі 6,1 млрд канадських доларів. До складу найбільшого канадського постачальницького кооперативу – United Farmers of Alberta, який існує понад 100 років, входять 120 тис. Членів [2].

Попри велику кількість решта сільськогосподарських кооперативів (виробничі та кооперативи з надання послуг), отримують дохід в сумі близько 600 млн. канадських доларів на рік, половина з якого припадає на виробничі кооперативи, розташовані у провінції Квебек.

Як і в ЄС, кооперативи в Канаді є некомерційними організаціями по відношенню до своїх членів, тобто вони діють не в інвестиційних цілях, а з тим, щоб забезпечити надання якісних послуг своїм членам.

Останнім часом в Канаді з'явилося поняття кооперативів нового покоління, які розглядаються як нова форма організації переважно збутових кооперативів. Зasadничим принципом кооперативів нового покоління є те, що члени повинні укласти обов'язкові угоди про постачання, відповідно до яких вони мають право і зобов'язані поставити кооперативу визначену кількість сільськогосподарської продукції. Від них також вимагається інвестувати в кооператив пропорційно до кількості продукції, яку вони постачатимуть кооперативу. Але крім членів у кооператив можуть входити інші інвестори.

Не менш потужною групою є постачальницькі кооперативи. Сільськогосподарські постачальницькі кооперативи Канади забезпечують своїх членів нафтопродуктами (на 52%), добривами і хімікатами (на 13%), кормами для тварин (на 14%), насінням, будівельними матеріалами та іншими засобами виробництва [2].

Іншими двома типами кооперативів у Канаді, принаймні найбільшими за кількістю, є виробничі кооперативи (не є подібними виробничим кооперативам за українським законодавством) та кооперативи з надання послуг. Виробничі кооперативи надають послуги, пов'язані з годівлею, випасом та репродукцією тварин, а також сільськогосподарською механізацією, лісництвом і ремеслами. Кооперативи з надання послуг займаються очищенням насіння, послугами з управління земельними ресурсами, консультуванням, організацією фермерських ринків тощо.

Заслужує на увагу практика створення кооперативних форм міжгосподарського використання техніки – „машинні гуртки”, „машинні ринги” тощо. Такі кооперативи проводять закупівлю, зберігання, ремонт і спільну експлуатацію сільськогосподарської техніки (Бельгія, Нідерланди, Німеччина). Об'єднуючи практично всіх фермерів (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія), кооперативи відіграють провідну роль в економічних зв'язках аграрного сектора з іншими галузями національного господарства. Це стосується як збуту сільськогосподарської продукції та її переробки, так і виробничого забезпечення, кредитування і обслуговування фермерських господарств.

Слід відмітити, що у всіх розвинутих країнах, кооперативи ведуть широку консультативно-інформаційну діяльність на базі використання розгалуженої мережі установ та служб, пов'язаних з науково-дослідницькою роботою, впровадженням досягнень науки у виробничу практику і т. п. Наприклад, у Нідерландах є навіть кооперативні інститути з вивчення і впровадження сучасних методів годівлі худоби та птиці, інститут птахівництва, декілька центрів насінництва і широка консультативна служба. Це свідчить про розвиток ще однієї групи системи кооперування у сільському господарстві – науково-консультативної, яка значно полегшує працю фермера, забезпечує постійний розвиток аграрного сектору.

Розвиток сільськогосподарської кооперації захищає фермерські господарства в конкурентній боротьбі з монопольними структурами як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках збуту сільськогосподарської продукції. Наприклад, французький кооператив LeGrainCooperative об'єднує 14 тис. виробників зерна, продає зерно у Франції, в країни Латинської Америки, Азії. Він нагромаджує великі партії зерна, які з часом збуває за

цінами, найбільш вигідними для фермерів. Питання збуту, ціни, вивчення ринку знаходиться в компетенції кооперативу.

Сьогодні в Україні на процес кооперації фермерських господарств впливають багато чинників, серед основних можна назвати недосконалість кооперативного законодавства; слабка підтримка з боку державних, регіональних утворень; відсутній мотиваційний механізм розвитку кооперації; неефективне використання наявних ресурсів вже функціонуючими кооперативами фермерських господарств; слабкий розвиток інфраструктури збуту, переробки і зберігання готової продукції; недостатність методичного забезпечення організаційно-економічної діяльності кооперативних формувань.

Узагальнюючи викладене вище, слід зазначити наступне. В світовій практиці кооперативна форма організації праці в сільському господарстві є багатоперспективна і найпоширеніша. В Україні вона перебуває в кризовому стані. Старі принципи організації такої діяльності не здатні забезпечити належних результатів господарювання, а нові гальмуються загальною кризою в країні та низьким рівнем розвитку ринкової інфраструктури в АПК.

Не слід бездумно використовувати світовий досвід фермерської кооперації. Натомість його використання потребує врахування специфічних умов аграрної сфери національної економіки та ментальності нашого народу.

Досвід функціонування сфери переробки та зберігання сільськогосподарської продукції в Україні свідчить, що вона в період реформування агропромислового виробництва перейшла до приватних структур, які фактично перетворилися на посередницькі структури і не враховують інтересів виробника. Без належної державної підтримки і допомоги у створенні матеріально-технічної бази важко буде організувати ефективну роботу обслуговуючих кооперативів.

Кооперативи повинні створюватися не лише у сфері виробництва, переробки, постачання та збуту, а й у сфері кредитування та страхування. Існуюча кредитна система не фінансує малі, часом збиткові підприємства. Самі умови кредитування, високі відсоткові ставки непосильні для сільгоспвиробників. Для стабілізації та подальшого піднесення аграрної сфери необхідно створювати систему сільськогосподарської кооперації, яка підвищила б доступність кредитних коштів. Для організації переробки продукції необхідно вкладення фінансів, що часто фермерам не під силу, тому органи державної підтримки повинні стати гарантами перед кредитними закладами, тим більше що прямий вихід виробника на ринок значно підвищує гарантію повернення кредиту. Можливість одержання кредитів сприятиме розвитку кооперації в цілому.

Для прискореного розвитку кооперації фермерських господарств необхідно інтенсифікувати процеси фінансового забезпечення сільських товаровиробників через мережу кредитних кооперативів, розробити механізм і умови надання субсидій, закладених безпосередньо в договірну ціну закупівлі сільгосппродукції. Посилення монополізації з боку переробних підприємств у формі акціонерних товариств зумовлює потребу фермерських господарств у формуванні закупівельнозбутових кооперативів з організацією переробки сільгосппродукції.

Отже, кооперування фермерів у виробництві сільськогосподарської продукції, її заготівлі, зберіганні, транспортуванні, переробці і реалізації повинно стати одним з важливих напрямів розвитку агропромислового комплексу, формою гарантування продовольчої безпеки країни, засобом конкурентоспроможного виходу фермерів на зовнішній продовольчий ринок.

Підтримка фермерських господарств шляхом їх кооперації не тільки допоможе відновити виробництво тих видів сільськогосподарської продукції, які виявилися витиснутими великими товаровиробниками, а й сприятиме сталому розвитку сільських територій та відродженню селянства.

Список літератури

1. Аграрний сектор України //Міністерство аграрної політики України. – Режим доступу: www.agroua.net/economics. - 28.01.2009.
2. Бондарчук В., Джордж Р. Алколей, Молдован Л., Курдицький С. Кооперація як спосіб життя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coop-union.org.ua/?p=442>
3. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – 2 –е видання. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
4. Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. Аграрна економіка і ринок - Тернопіль: "Збруч", 2003. - 305 с.
5. Макаренко Ю.П. Розвиток кооперації малих аграрних господарств у ринковій економіці / Ю.П. Макаренко // Вісник Запорізького національного університету. - №4 (12). – 2011. С.171-176.
6. Минаков И.А. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК.– М.: Колос С, 2007.– 264с.
7. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / М.И. Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
8. Туган-Барановський М.І. Кооперація, її природа та мета. Львів: 1936 - С. 9.
9. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации: репринтное воспроизведение издания 1925 г. / А.В. Чаянов. – М.: Кн. планета, 1989. – 80с.
10. Чаянов А.В. Избранные произведения: Сборник. – М.: Моск.рабочий. – 1989. – 368с.

С. Попова

Развитие кооперации фермерских хозяйств

В статье освещены основы сущности кооперации фермерских хозяйств, проанализирован зарубежный опыт функционирования сельскохозяйственных кооперативов, определены перспективы дальнейшего развития фермерской кооперации в современных условиях.

S. Popova

The development of co-operation of farmer economies

Basic principles of essence of co-operation of farmer economies are reflected in the article, foreign experience of functioning of agricultural cooperative stores was analysed, definite prospects of subsequent development of farmer co-operation in modern terms.

Одержано 18.10.12